

SEVINC HÜSEYNOVA
Azərbaycan Dillər Universiteti
Sevinc747@mail.ru

TABU ANLAYIŞI VƏ ONUN ETİMOLOGİYASI

Açar sözlər: tabu, etimologiya, noya, evfemizm, tonqan

Key words: taboo, etymology, noya, euphemism, tongan

Ключевые слова: табу, этимология, ноя, эвфемизм, тонган

Tabu anlayışının mənaları haqqında müxtəlif fikirlər var. Xüsusən də, dilçilik elmində bu terminin izahı problemi çox səpkilidir. Tabu – cəmiyyətdə qəbul edilmiş (cəza vermə qorxusu altında) və cəmiyyətin üzvünün hansısa bir hərəkətinə aid edilən qadağadır. Tabu əsasən qədim cəmiyyətdə yayılmış qadağalar sistemi olmuşdur. Elə bu səbəbdən də onu pozanlar ilahi qüvvələr tərəfindən ciddi cəzalandırılırdılar.

Tabu termini Tongan dilindən keçmiş və polineziya mədəniyyətinin çox sahəsində əks olunub. Aborigenlər bu sözə dini mənə veriblər. Tabu böyük okean adalarında yaşayan yerli əhalənin dilində işlənmiş və əslində qadağan deməkdir. Bu termin polinez dilində “ta” (xüsusiləşdirmə, təcrid etmə), “pu” isə (tamamilə, bütövlükdə) sözlərinin birləşməsindən yaranıb, ümumi mənəsi xüsusi qeyd edilmiş, xüsusiləşdirilmiş, məhdudiyət qoyulmuş, daha dəqiq desək, müqəddəs həyacan deməkdir. Ümumiyyətlə tabunun tərcüməsi çətindir, onun mənə tutumunu tam əks etdirən söz yoxdur. Tabu həm də mənə etibarını ilə iki əks istiqaməti, əks qütbü birləşdirən anlayışları ifadə edir. Tabu bir tərəfdən müqəddəslikdir, digər tərəfdən isə təhlükə, əlçatmazlıq, yasaq, şər mənəbəyidir.

Tabu “müqəddəs” anlayışı ilə adekvatlıq təşkil edir. Adiliyindən o həm xüsusini, həm də ümumini fərdiləşdirir, idealizə edir. Bu əşyaları və insanları adilikdən uzaqlaşdırır və onun ali ideallarla, yaxud da Allahla əlaqəsini göstərir. Nəyinsə kimə və yaxud hansısa əşyaya məxsusluğunu hətta onun əhd obyektini olduğunu ifadə edir. Tabu, ümumiyyətlə dilçilik elmində ibtidai təsəvvürlərlə, etiqadla əlaqədar olaraq işlədilməsi qadağan edilmiş söz mənəsində qəbul olunmuş termdir. Polineziyalılar tabunun əksinə **noya** deyirlər, o da hər yerdə, cəmiyyətdə, ictimaiyyətdə yol verilə bilən mənəsini daşıyır. (6. 43)

Tabunun mənşəyinə görə müxtəlif fikirlər var. Bəzi alimlərə görə, tabunun ümumi etimologiyası “icazə verilməmiş”, “qadağan olunmuş” mənəsində işlənən “Tonqan” tabusundan götürülüb. Digər alimlərə görə isə tabu “ficiən” mənşəli “tabu” sözündən yaranmışdır.

Tabu sözünün işlənməsi Ceyms Kukla bağlıdır. O, 1771-ci ildə Tonqa adalarına (sonralar Mehriban Adalar adlandırılmış) səfər edərkən bu sözü kəşf edir və 1777-ci ildə ingilis dilinə tabu sözünü daxil etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu termin polineziya dilindən Avropa dillərinə XVIII əsrin sonunda keçmişdir. Ceyms Kuk tonqalıları təsvir edərkən yazırdı: “Onlardan heç biri nə oturur, nə də nəsə yeyirlər. Təəccübümüzü onlara bildirdikdə isə onlar bunların tabu olduğunu qeyd etdilər. Nə vaxt ki, nəyinsə yeyilməsi və istifadə edilməsi qadağandır bu tabudur.”

Tabunun formalaşdırdığı psixologiya təkcə dini sahədə deyil, həmçinin cəmiyyətin ruhi ictimai həyatının bütün sahələrində – hüquqda, mənəviyyatda, hətta elmdə də özünü büruzə verirdi.

Beləliklə, tabuya dilçilikdə belə tərif verirlər; mifoloji inam və təsəvvürlə, mövhumatla əlaqədar, habelə kobud, ədəbsiz sözlərdən qaçmaq məqsədi ilə işlənməsi qadağan olunmuş söz və ifadələrə tabu deyilir.

Tabunun təsnifatı haqqında ayrı-ayrı dövrlərdə yaşayan alimlərin müxtəlif fikirləri vardır. Bəzi alimlər tabunu nəsildən-nəslə ötürülən qeyri-ixtiyari bir fenomen kimi izah edir. Amerikan psixolinqvisti Steven Pinker tabunun antropoloji cəhətlərini xüsusi qeyd edərək özünün “Beyin necə işləyir” əsərində tabunun, əsasən, instinktlərdən inkişaf etdiyini irəli sürür.

Tabunun mənşəyinə gəldikdə tədqiqatçılardan bəziləri antropoloji olmaqla tabunu tarixi cəhətdən və mədəni təcrübələrlə, bəziləri isə tabunu nəsildən-nəsilə ötürülən qeyri-ixtiyari bir fenomen kimi izah edir. Steven Pinker tabunun antropoloji cəhətlərini xüsusi qeyd edərək özünün "How the mind works" işində tabunun əsasən instinktlərdən inkişaf etdiyini irəli sürür. Ölümlə bağlı tabulara gəldikdə isə, o, qeyd edir ki, insan beyni bir sıra xəstəlik daşıyıcılarına qarşı anadangəlmə nifrət inkişaf etdirib. Yalnız elmi mikrobiologiyanın müasir inkişafı ilə insanlar bu tabuları məntiqi cəhətdən inkişaf etdirməyə müvəffəq oldular. (4. 201).

Tabunun mənbəyi insanlara və ruhlara məxsus ovsunlu, sehirlə qüvvələr sayılır və onlardan cansız varlıqlara ötürülməsi ehtimal olunurdu. Tabunu pozmaqla öz ruhunu tabulaşdıran şəxsləri, eləcə də tabu ötürülən əşyaları elektrik vurmuş predmetlərlə müqayisə etmək olar. Belə ki, onlar qorxulu gücü bədənlərində yerləşdirmiş sayılırlar, kim toxunursa, ona qarşı cərəyan buraxıb mənfə təsir göstərir, zəiflər ona tab gətirməkdə acizdirlər.

Tabu sözlər və söyüşlər sinonim terminlər olub bir-birini əvəz edə bilər və təhqiredici sözlər leksikonunu ifadə etmək üçün istifadə olunurlar. Tabular dildə ən qədim sözlər hesab olunurlar. Meydana gəlməsinin ilk dövrlərində tabu sözlər dilə gətirilməsinin müəyyən zərər yaradacağı qorxusundan və ya şübhəsindən dolayı müəyyən institusiyalar və fərdi səviyyədə istifadəsinə qadağa qoyulmuş sözlər kimi tanımlanırdı. Bu zərərin

nədən ibarət olacağını müəyyənləşdirmək çətin olduğu üçün, istənilən halda onlardan istifadə edən şəxslərə qarşı cəzalar tətbiq olunurdu.

Zaman keçdikcə müəyyən səbəblərdən dolayı tabu sözlərin qadağan olunması əsasları dəyişmişdir. Freyzerə görə, buna əsas səbəb getdikcə inanılmaz elmi nailiyyətlər əldə edən cəmiyyətlərdə dinin və adət-ənənələrin öz əvvəlki təsirlərini itirmiş olmasıdır, yəni artıq fəvqəltəbii qüvvələr və onların gətirəcəkləri zərərdən qorxmaq bir o qədər də dəbdə deyil. XX-XXI əsrlərdə hüquqi sənədlərdə, əsasnamələrdə və ya cəmiyyətin yazılmayan qanunlarında yer alan tabu sözlərin əksəriyyəti, əlbəttə ki, dini amillərdən asılı deyil (bu dini qanunlarla idarə olunan ölkələrə aid deyil). Müasir dövrdə hüquqi və ya sosial qanunlarla istifadəsi qadağan olunan sözlər, əsasən, insan hüquqlarına zidd, cinsi və irqi diskriminasiyaya yol açan, seksual təzyiq vasitəsi kimi istifadə olunan və s. digər sosial amillərlə bağlı olan sözlərdir. Bunlardan başqa, insanın sosial avtoritetinə xələl gətirən sözlər də bir çoxları tərəfindən ilk öncə şəxsi, sonra isə sosial tabu kimi qəbul edilmişdir.

Nəhayət, tabudan gələn ziyanın ölçüsü onu pozanın cəmiyyətdə tutduğu mövqedən asılı olurdu. Əgər başçılar, ruhanilər tabulaşırdısa, onlara qarşı çıxma, ən adi söz demə, yanaşib toxunma ölümlə nəticələnirdi. Ona görə də yüksək şəxslərin özləri də bəzən müqəddəsləşdirilmiş tabular sırasına daxil edilirdilər. Tabular daimi və ötəri xarakterlidir. Başçılar, ruhanilər, eləcə də ölümlər və onlara aid bütün varlıqlar birinciyə aid hesab edilirdi. Ötəri tabular isə məişətdə və əmək fəaliyyətindəki məlum hallarda – doğumla, döyüşçünün yurduna qayıtması, balıqçılıq, maldarlıq və digər peşələrlə əlaqədar meydana gətirilirdi. Sonrakı din sistemlərində tabu daha mütəşəkkil şəkildə alır və çoxəhatəli sahələrə tətbiq edilirdi.

Beləliklə, bu sirli xüsusiyyətin mənbəyi və daşıyıcısına çevrilən hər şey şəxslər də, məkan da, zaman ölçüləri də tabu adlanırdı. Tabu həm də həmin xüsusiyyətdən doğan qadağalar, yasaqlar hesab edilir. Hərfi mənada bu söz elə bir şeyə verilən addır ki, eyni zamanda müqəddəsdir, adiləkdən qat-qat yüksəklərdə durur, eləcə də təhlükəlidir, sərtir və qorxuncdur, dəhşətlidir. Əlbəttə, Azərbaycan türklərinin dilində də bu mənəvi yüklərini daşıyan ümumi söz yoxdur. Dərslik və elmi ədəbiyyatlarda “yasaq”, “qadağan” kimi götürülüb işlənməsi isə səhvdir. Çünki Z.Freyd yazdığı kimi, “bu sözdə və onun mənalandırdığı sistemdə mənəvi həyat üçün də güşə ayrılmışdır, həqiqətdə tabudan qorxduğumuz üçün elə bilirik əlçatmazdır. (3. 125)

Dilin lüğət tərkibində tabu və evfemizmlər özünəməxsus yer tutur. Dilçilikdə bu terminlərə fərqli yanaşmalar var.

Tabu- insan fəaliyyəti ilə bağlı olan güclü sosial qadağa və ya dini inanclara və hətta bəzən mənəvi hökmə əsaslanan müqəddəs və ya yasaq olunmuş sosial ənənədir. Tabu əsasən qədim-ibtidai cəmiyyətdə tətbiq edilən

qadağalar sistemidir. Elə buna görə də onu pozmaq adətən cəmiyyət tərəfindən arzuçılməz və ya iyrənc hal hesab edilirdi.

Ziqmund Freyd tabunu təsvir edərkən məhdudiyətin geniş əhatəsini vurğulayırdı. Tabulaşma eyni zamanda həm müqəddəsliyi və adilikdən uca və həmçinin vahiməli, təhlükəli, natəmiz və yasağa sürükləyir.

Hər şeydən əvvəl tabu bilavasitə Allahla bağlıdır. Bu mənada o, müqəddəs anlayışı ilə eynilik təşkil edir. O, əşyaları və şəxsləri adilikdən uzaqlaşdırır və onların Allahla əlaqəsini göstərir. Nələrinsə kimə və yaxud da hansısa əşyaya müstəsna məxsusluğunu və bəzən isə onun vəd obyektini olduğunu ifadə edir.

Tabunun vətəninə (Havay adalarından Yeni Zenlandiyaya qədər) qadağalar sistemi həyatın bütün sferalarını əhatə edir və yeganə rəqləməntli forma sayılır ki, bu da bizdə rəsmi din, qanun, hüquqi əxlaq adlanan anlayışları əvəz edir. Tabu əsasən dilçilikdə ibtidai təsəvvürlərlə, ibadətə bağlı olaraq "işlədilməsi qadağan edilmiş söz "mənəsində qəbul edilmiş termindir. Polineziya dilində tabunun əksi "noya" adlanır ki, bu da "letimal və ya hər yerdə yol verilə bilən mənəsimi" verir. Tabunun yaranmasını alimlər insan cəmiyyətinin yaranışının erkən dövrləri ilə əlaqələndirirlər.(4.43)

Tabunun mənşəyinə dair müxtəlif fikirlər mövcuddur. Bəzi alimlər tabunun etimologiyasını "yasaq edilmiş" mənəsini verən "Tonqan" tabu sözündən götürdüyünü qeyd edirlər. Bəzi alimlərə görə isə tabu Fician mənşəli sözdən yaranmışdır. Tonqada müasir istifadədə tabu sözü həmçinin qanun və ya adət tərəfindən məhdudlaşdırılmış və ya qorunmuş mənada "müqəddəs" hesab olunur. Məsələn, paytaxt Mukualofanın yerləşdiyi və əhalinin əsas hissəsinin məskunlaşdığı ada (Tonqa krallığı) Tonqatabu adlanır. Bu kontekstdə bu ifadə "Qadağan olunmuş cənub"dan daha çox "Müqəddəs cənub" mənəsini daşıyır.

Bu termin polineziya dilindən Avropa dillərinə XVIII əsrin sonlarından keçmişdir. Tabu sözünün ilk işlənməsi 1771-ci ilə gedib çıxır və ingilis tədqiqatçısı Ceyms Kukla bağlıdır. Əraziyə səfər edərkən o, buranı "Mehriban adalar" adlandırır (indiki Tonqa). Tonqalıları təsvir edərkən o yazırdı: "Onlardan heç biri nə əyləşir, nə də bir şey yeyirdi. Təəccübümü bildirdikdə onlar bunların hamısının tabu olduğunu qeyd etdilər. Tabu çox müfəssəl mənə daşıyır ki, ümumilikdə bu qadağan olunmuş şey deməkdir. Nə vaxt ki, nəyinsə istifadə edilməsi və ya yeyilməsi yasaqdır, bu tabudur.

Tabuya aid bütün faktları toplayan və bu termini sosiologiyaya gətirən Jeyms Frezer olmuşdur. Hərçənd ki o, xüsusi tabunun, ümumiyyətlə, dini qadağalardan nə ilə fərqləndiyini və bu sistemin psixi genezisini nə ilə bağlı olduğunu göstərməyib.

Baxmayaraq ki, tabu müəyyən inkişaf mərhələsində vəzifə, qanun, hüquq və başqa anlayışların sinonimi sayılırdı, lakin hüquq və əxlaqı o

yaratmamışdır; o, yalnız axrını iki forma cildini almışdır və onların hər cür forması və hər cür sanksiyası əxlaqi və hüquqi instinkt və təsəvvürlərin möhkəmlənməsi və tərəqqisinə müəyyən dərəcədə kömək göstərmişdir.

Tabuya riayət etmə cəza tədbirləri (ölüm cəzası, mümkün müsadirəsi, bağların talan edilməsi, böyükərin xeyrinə olan cərimələr, tabuya çevrilməsi və.s) cəza qorxusu (pis ruh bədənə girir və tabunu pozanın daxilini yeyirdi) ilə qorunurdu. Belə hallar qorxu yaratmaq üçün rəhbərlərin əlində əsas vasitə idi. Elə hadisələr olurdu ki, insanlar bədbəxtlikdən tabunu pozur və səmanın qaçılmaz cəzası qarşısında bir qorxudan qəfildən ölürdülər. Bu qorxu qüdrətli və hakimiyyətə malik olan insanlara tamahkar məqsədi ilə əhali kütləsini müflisləşdirmək üçün tabu yaratmağa bəhanə verirdi. XVIII əsrin 20-ci illərində Havay adalarına gələn ilk avropalılar hamının gözü qarşısında ən müqəddəs hesab edilən tabuları pozaraq onlara özlərini tabunun qorxulu əsarət sistemindən azad etməyə yardımçı oldu.

Tabuya təkcə Polineziyada rast gəlinmir: onun izlərinə demək olar ki, bütün xalqların inkişaf mərhələsində rast gəlinir. Lakin onu daha çox polineziyalılarla qohum olan xalqlarda müşahidə etmək olar. Markiz adalarında digər tipik tabular arasında suya münasibətdə orijinal qadağaya rast gəlinir. Onun bir damlası belə evə düşə bilməzdi. Timor adalarında (Şərqi Hindistan Arxipelaq) Pomali adlanan qadağa bir çox hallarda əllə yemək, uğurlu ovdan sonra xanımı ilə ünsiyyət qurmaq yasaq edirdi. Polineziya tabularının qəribə xüsusiyyətlərini, məsələn, saça, qidaya toxunmaq yasağı, hətta bir-birindən uzaq olan yerlərdə, məsələn, Hindistan və Şimali Amerikada da rast gəlinir. Tabuları pozanların qəfildən ölməsi hadisəsi Şimal Buzlu okean sahilində yaşayan yakutlar arasında da məşhurdur.

Bir çox ibtidai tayfalarda daha parlaq tabulara rast gəlinir, nəinki tabunun klassik ölkəsi sayılan Polineziyada. Buna belə nümunələr gətirmək olar: doğma qardaş və bacının danışmaq, təyin olunmuş məsafədən qohumların sifətinə baxmaq və həmin genezisə malik qadağalar həmçinin ümumilikdə dini tabular, yəni əsas yasağın ətrafında yayma məhdudiyyəti tendensiyasını yaratmaq özünün əsasına malikdir (doğma bacı və qardaşlar arasında nigahın qadağan olunması onların bir- biri ilə danışmasını da yasaq edirdi). Bəzi ibtidai xalqlarda biz təkcə tabuya yaxın termini yox, həmçinin öz sözlərimizə yaxın terminlər də müşahidə edirik ki, bunlar da tabu qədər təsir gücünə malik "günah" və "qanun" sözləridir.

Tabunun son dərəcə xarakter xüsusiyyətlərini klassik qədim xalqlarda görmək olar. Romalılarda sacer sözü "müqəddəs" və "lənət" mənalarını verirdi. Bu cür adlanan tabunun əsl vaxtı olurdu: hər cür işlər yasaq idi, lakin ölküz çuxura düşəndə və ya düşən küpəni tutmaq lazım gələndə istisna olurdu. Hər kim bəzi sözləri (Salus, Semonla, Sela, Segetla, Tutilina və.b)

tələffüz edirdi tabu əsarətinə düşürdü (ferlas observabat). Flamen dialis-Yupiterin dahi kahini tabunun bütün xırdalıqları ilə əhatə olunurdu. Ona at üstündə getmək, ata toxunmaq, döyüşçülərə baxmaq, nə vaxtsa sınımış üzüyü taxmaq, paltarında düyünün olması, meyidə, itə, keçi, paxla, çiy ətə, sarmaşığa toxunmaq, üzümlükdə gəzmək, azad olmayan adamın onun saçını kəsməsi yasaq idi. Onun dırnaq və saçı bar verən ağacın altında basdırılırdı. Hətta onun həyat yoldaşı da tabu əsarətində idi.

Yunanlarda da romalılarda olduğu kimi sacer mənasını verirdi. Homer dövründə çarlar, rəhbərlər, onların mülkü, silah, cəng arabası, döyüşçülər, qarovullar müqəddəs hesab olunurdu. Müharibə vaxtı balıq tabu idi: yeməkdə ondan istifadə etmək qadağan idi. Hətta sülh vaxtı onu yeməyə istisna hallarda icazə verilirdi. Son vaxtlarda ayoq atributu donuzlara tətbiq edilirdi. Kritdə bu heyvanlar müqəddəs hesab olunurdu, məbədlərdə saxlanılırdı, qurban kəsilmirdi və yeməkdə istifadə olunmurdu. Digərləri onları natəmiz hesab edirdi. Homerdə də donuz otaranlar müqəddəs sayılırdı. Eyni ilə ari xalqlarında da inək gah "müqəddəs", gah da "natəmiz" heyvan sayılırdı. Buradan da təmiz və natəmiz heyvan anlayışı yarandı.

Eləcə də islam dinində də donuz natəmiz heyvan hesab edildiyindən onun ətinə yemək qadağan edilir. Yəhudilərdə də donuz əti yemək haram sayılır. Hindistan da isə inək müqəddəs hesab edildiyindən onu kəsmək, ətinə yemək yasaq olunub.

İudaizm dinində şənbə gününə əməl etmək ciddi qadağalarla əhatə olunurdu. "Müqəddəs Şənbə günü" haqqında qanuna bunu misal gətirmək olar. Bu qanunda müqəddəsliyin qorunması üçün çoxlu sayda qadağalar qəbul edilmişdir ki, onların da şənbə istirahəti ilə heç bir əlaqəsi yox idi. Məsələn: çırağa toxunmağa, cibdə dəsmal gəzdirməyə qoyulan qadağalar. Bəzi qurban kəsilən şeylər keşişlər istisna olmaqla hamı üçün tabu idi. Bar, heyvan və insanların ilki tabu (kodeş) olurdu və levitlərin şəxsi mülkünə çevrilirdi. Rəhmətə gedən insanın evində olmuş şəxs meyidə, hətta qab-qacağına toxunurdursa, təmizlənməsi tələb olunurdu. Doğumdan sonra qadınlar natəmiz hesab olunurdular. Heyvanların təmiz və natəmiz olması təsnifi və qidada bu və digər heyvanlardan istifadəni nizama salma tabunun xarakter xüsusiyyətləri idi. Yəhudilərdə tabu "nazorlar" (ayrılmışlar, həsr olunmuşlar) institutu kimi mövcuddur. Polineziyada olduğu kimi saçların müqəddəsliyi burada da mühüm rol oynayır. Nazorlar saçını məbədin qapısında kəsir və keşiş qidanı onun əlinə verirdi (ancaq Polineziyada isə tabu vaxtı qidaya əllə toxunmaq yasaq idi) (23. 148)

Köhnə qadağaları qoruyub saxlamaq üçün yaradılan yeni analoji yasaqlar gələcək qadağalar silsiləsini yaradırdı. Belə qadağaların cəzaları və qorunması ibtidai adamın keçmiş nəsillərdən qalan ənənələr, köhnəliklər

qarşısında fetişist itaətinə gətirib çıxarırdı. Bu halda keçmişdən qalan hər şey tabunun əsas atributu olan müqəddəsləklə möhkəmləndirilirdi.

Tabunun formalaşdırıldığı psixologiya təkcə dini sahədə deyil, həmçinin cəmiyyətin sosial, ruhi-ictimai həyatının bütün sahələrində-mənəviyyatda, hüquqda, həmçinin elmdə də özünü büruzə verirdi. Bu isə qədim sivilizasiyanın durğunluğuna gətirib çıxarırdı və insanların ətalətinə, dar düşüncəliliyinə işarət edirdi. İlk növbədə tabu tanrı ilə əlaqələndirilən hər şeyə tətbiq edilirdi. Kahinlərin şəxsiyyəti, məbədlər, onların mülkiyyətinə ciddi tabu qoyulurdu. Onlar nəinki müqəddəs, həm də toxunulmaz hesab edilirdilər.

Lakin qeyd etmək olar ki, bəzi tabular dini mənsub olmadan irəli gəlir. Məsələn, İslam dini müqəddəslərin-peyğəmbərlərin simasını təsvir etməyi qadağan edir, günah sayır. Ancaq Xristianlıqda isə İsa peyğəmbərin təsviri olan ikonalar var.

Tabunun mənşəyinə gəldikdə tədqiqatçılardan bəziləri antropoloji olmaqla tabunu tarixi cəhətdən və mədəni təcrübələrlə, bəziləri isə tabunu nəsil-dən-nəsilə ötürülən qeyri-ixtiyari bir fenomen kimi izah edir. Amerikan psixoloqu Steven Pinker tabunun antropoloji cəhətlərini xüsusi qeyd edərək özünün "How the mind works" əsərində tabunun əsas instinklərdən inkişaf etdiyini irəli sürür. Ölümə bağlı tabulara gəldikdə isə o qeyd edir ki, insan beyni bir sıra xəstəlik daşıyıcılarına qarşı anadangəlmə nifrət inkişaf etdirib. Yalnız elmi mikrobiologiyanın müasir inkişafı ilə insanlar bu tabuları məntiqi cəhətdən inkişaf etdirməyə müvəffəq oldular.

Alman psixoloqu Vilhelm Vundt qeyd edir ki, tabular qadağan olunmuş əşyada mövcud olan, qeyri-adi gücün təcəssüm etdiyi qorxudan başqa bir şey deyildir. V.Vundun "Mythus and Religion" əsərində tabunu insanlığın yazılmamış Qanun kodeksi adlandırması təsadüfi deyildir. İnsan məskunlaşdığı icmada tabulara əməl etməli idi. Onların mənşəyindən danışdıqda ümumi fikir bundan ibarətdir ki, tabu tanrılardan əvvəl yaranıb, bütün dinlər formalaşmamışdan mövcuddur. Tabunu bu dərəcədə ilkinləşdirmək ona görə lazımdır ki, qoyulan məhdudiyyətlər pozulmasın. Lap əski çağların məhsulunu Günəş, Yer, Külək, Göy tanrıları belə dəyişdirə bilməmişlər, deməli, insanların onun tələbini yerinə yetirməyə heç bir haqqı yoxdur.(13.234)

Ziqmund Freyd bu izahı şərti hesab edərək bildirir ki, bununla tabunun mənşəyi öyrənilə bilməz. Freyd bunu psixanalitik cəhətdən izah edərək irəli sürür ki, tabunu işlədən bir və beynə hakim kəsilmiş nərviylər arasındakı bu cür oxşarlıqlar müəyyən bir vəziyyətə işarə edir ki, bu da psixoloji halda qeyri-ixtiyari üstünlük təşkil edir. Freyd belə hesab edir ki, bu qeyri-ixtiyarilik tabunun tarixini müəyyən etmək üçün əsasdır. Daha

sonra o, beyindən çıxmayan qadağalar modelinə əsaslanan tabunun tarixini belə təsvir edir:

“Biz fərz etməliyik ki, tabular çox qədim ibtidai qadağalardır və onlar insanlara xaricdən güclü təsir göstərmişdir, ibtidai insanlar bunu qəbul etməliydilər, şübhəsiz ki, bu cür ifadələr insanlara keçmiş nəsillər tərəfindən qəbul etdirilirdi. Bu qadağalar çox güclü meylliliyi özündə əks etdirən qadağalar aid olmalı idi. Daha sonra onlar sadəcə olaraq qədim bir ənənə kimi nəsil-dən-nəsilə ötürülür və davam etdirilirdi.

Beləliklə, tabu termini həm etnoqrafiya, həm də dilçilik elmlərində işlənir və hər iki elm nöqtəyi-nəzərindən ibtidai təsəvvürlərin məhsulu kimi qiymətləndirilir. Lakin bu termin müasir dilçilikdə mənaca genişləndirildiyindən hazırda etnoqrafik termindən fərqləndirilir. Belə ki, etnoqrafiyada tabu yalnız dini təsəvvürlərlə bağlıdır, dilçilikdə digər ictimai faktorlarla da əlaqədardır.

Buna görə də dilçilikdə mifoloji inam və təsəvvürlərlə, mövhumatla əlaqədar, həmçinin kobud, ədəbsiz sözlərdən qaçmaq məqsədi ilə işlənməsi qadağan olunmuş söz və ifadələrə tabu deyilir.

Ədəbiyyat:

Azərbaycan dilində:

1. Abdullayev A. Orta məktəbdə Azərbaycan dilinin tədrisi tarixindən, Bakı, 1966. -261s
2. Abdullayev A. Rus məktəblərində Azərbaycan dili tarixinin metodikası, Bakı, 1960. -147s
3. Abdullayev Ə., Seyidov Y., Həsənov A. Müasir Azərbaycan dili. Bakı, “Maarif”, 1981. -272s
4. Abdullayeva N.D. Müasir Azərbaycan dilinin sintaksisi üzrə xüsusi seminar materialları. Bakı, 1975.-276s
5. Abdullayev İ.H. Azərbaycan dilində müqayisəli - metaforik ifadələr haqqında bəzi qeydlər. ADU-nun “Elmi əsərləri”, DƏS.,B., 1973, №1, səh.48-54.
6. Axundov A.A. Dil və üslub məsələləri. “Gənclik”, Bakı, 1970,105s.
7. Axundov Ağamusa. Ümumi dilçilik. Bakı, 1979.-275s
8. Qurbanov A. M. Müasir Azərbaycan ədəbi dili. Bakı, 1967.-454s
9. Qurbanov A. Ümumi dilçilik. I hissə, Bakı, 1989.-368s
10. Qurbanov A.M. Ümumi dilçilik. İki cildə. “Maarif”, B., 1989;1993;568;548 s.

Türk dilində:

1. Ahmedov, Adil, Türki Dillərindəki Tabu ve Evfemizmlər, Almatı 1995-177 s
2. Aksan, Doğan, Her Yönüylə Dil Ana Çizgileriylə Dilbilim C. 3, TDK. Yay., Ankara 1982- 244 s
3. Bilginer, Hayriye, “Bati dillərində və Türkçədə gəzəl adlandırılmalar”, Türk Dili, S. 598, Ekim 2001, s. 441- 445
4. Güngör, Ahmet, “Tabu – örtmece sözlər üzərində”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 29, Erzurum 2006, s. 69 – 93
5. Oyarkılıçgil Ateş, Arzu, “Dilde tabu və örtmecenin yeri üzərində”, Dil Dergisi, S. 49, kəsım 1996, s. 16 – 18
6. Özyıldırım, Işıl (İnce), “Türkçe’de örtmece sözcükler üzərində bir araştırma”, Dil Dergisi, S. 50, Aralık 1996, s. 15-21

Rus dilində:

1. А.М.Кацев: «Языковое табу и эвфемия». Л., 1088.- 80 с
2. А.Ю.Кудрявцев, Г.Д.Куропаткин: «Англо-русский словарь табуированной лексики и эвфемизмов». М., 1002, 384 с.
3. Античные теории языка и стиля. М.-Л., 1936.-344с
4. Зигмунд Ф. Тотем и табу. М., 1997.- 560 с.
5. Кацев А.М. Языковое табу и эвфемия. Л., 1988. - 80с.
6. Н.Ц.Босчаева: «Контекстуальная эвфемия в современном английском языке». Л., 1989, -190 с.

S.Huseynova

Taboo and its etymologh

Summary

This article is about taboo. There are significant distinguishing features of taboos in this article. **Taboo** is an implicit prohibition on something based on a cultural sense that it is excessively repulsive or, perhaps, too sacred for ordinary people. Such prohibitions are present in virtually all societies. The meaning of the word "taboo" has been somewhat expanded in the social sciences to strong prohibitions relating to any area of human activity or custom that is sacred or forbidden based on moral judgment, religious beliefs, or cultural norms."Breaking a taboo" is usually considered objectionable by society in general, not merely a subset of a culture. This theme was the main investigation of many linguists. They have essential thoughts about this topic. Azerbaijan, Russian, and Turkish linguists' approaches are remarkable. These crucial ideas are notable for everyone. The etymology of taboo and different approaches of linguists are reflected in this article. The term "taboo" comes from the Tongan *tapu* or Fijian *tabu* ("prohibited", "disallowed", "forbidden"), related among

others to the Maori *tapu*, Hawaiian *kapu*, and Malagasy *fady*. Its English use dates to 1777 when the British explorer James Cook visited Tonga, and referred to the Tongans' use of the term "taboo" for "any thing is forbidden to be eaten, or made use of". This topic has recently come more topical.

С.Гусейнова

Табу и его этимология

Резюме

В этой статье говорится о табу. В этой статье есть существенные отличительные черты табу. **Табу́** — строгий запрет на совершение какого-либо действия, основанный на вере в то, что подобное действие является либо священным, либо несущим проклятие для обывателей, под угрозой сверхъестественного наказания.

Табу́ — термин, заимствованный из религиозно-обрядовых установлений Полинезии и ныне принятый в этнографии и социологии для обозначения системы специфических запретов — системы, черты которой под различными названиями найдены у всех народов, стоящих на определённой ступени развития. В переносном смысле табу может означать вообще всякий запрет, нарушение которого обычно рассматривается как угроза обществу, без четкого осознания какая именно это угроза.

В этой статье имеют значительные и различные соединения. Многие лингвисты об этой теме имеют значительные представления. Мнение Азербайджанских, Русских и Турецких лингвистов заслуживают внимание. Эти стоящие идеи представляет интерес для всех. Термин «табу» происходит от тонганского тапу или фиджийского табу («запрещено», «запрещено», «запрещено»), связанного, среди прочего, с маори-тапу, гавайским капу и малагасийским вади. Его английское употребление датируется 1777 годом, когда британский исследователь Джеймс Кук посетил Тонгу и сослался на использование тонганскими термина «табу» для «запрещается употреблять в пищу или использовать любую вещь». В последнее время эта тема становится еще более актуальной.

Rəyçi : Təhməzova Mehriban
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent